

štampano izvan Bosne i Hercegovine, u Ljubljani (Slovenija).

4. Tolerancija koja odlikuje pisca kao i sve stanovnike Bosne i Hercegovine, uprkos gorčini koju osjeća, prisutna je na mnogim mjestima u djelu. Uprkos izjavi da je ponekad bio pristrasan, odgovorno se može reći da kod autora prevladava naučni pristup pisanju. On ukazuje i na pozitivan utjecaj nemuslimana na život u Bosni i Hercegovini, kazujući: „Bosna je tada bila jedina zemlja u Evropi koja je primila Jevreje izbjegle iz Španije...“.

5. Autoru je svojstvena fleksibilna etička narav. Ako neke pojave i nisu saglasne s njegovom naravi, on ih je usljed nekog pritiska znao prihvatiti, ali se nikad nije odricao svojih zahtjeva. To se može prepoznati iz naslova knjige „Prokletstvo muslimana“ ili „Jad muslimana“. Mnogi koji su čitali knjigu, smatraju da je opravdano naslov prevesti na arapski jezik riječima „Sudbina muslimana“ (فقد المسلمین). Smatram da nemaju pravo na takav prevod, jer naslov odražava posebno stajalište i viđenje pisca.

6. Upoznavanje čitaoca sa načinom i metodom pisanja djela evidentno je već od prvih trenutaka čitanja djela. Iz nekih njegovih navoda se vidi da nije nalazio izvore zbog toga što su mnoge biblioteke bile spaljene. Pisac je možda upravo ukazivanjem na pomanjkanje izvora i činjenicu da su mnoge biblioteke bile spaljene želio pobuditi osjećanja čitaoca i pozvati ga da pokuša shvatiti teškoće i nevolje koje su pogađale sve stanovnike Bosne i Hercegovine.

7. Ironija je jedna od osobnosti pisca, a u ovom djelu je to crna ironija koju uočavamo na mnogim mjestima u knjizi. Primjer njenog poigravanja je činjenica što je Bosna i Hercegovina donedavno bila zemlja koja se ponosila mirnim suživotom različitih naroda.

8. Hrabrost izražavanja ogleda se u tome što autoru ne manjka hrabrosti u izražavanju, tako da nekad dolazi i do granice da proklinje.

Na samom kraju ističemo da se u *Sudbini muslimana* hronološki prikazuje i početak srpske intervencije i miješanja u pitanja Bosne i Hercegovine, krenuvši od pokušaja da muslimane u nacionalnom smislu svrstaju u Srbe ili Hrvate. Hronologija navedena u knjizi polazi od sredine 19. stoljeća kada su muslimani Bosne nazivani „Bošnjaci“ završno sa mjesecom martom 1993. godine.

Treba napomenuti i to da prijevod ovog djela na arapski jezik predstavlja prvi rad Ambasade AR Egipt na polju prijevoda sa bosanskog na arapski jezik. Egipatska ambasada u Bosni i Hercegovini realizacijom ovog izuzetno velikog i

značajanog projekata ima za cilj učiniti mnogo kako bi se arapski čitalac upoznao sa poviješću, književnošću i kulturom Bosne i Hercegovine.

Nj. e. Ahmed Hattab, ambasador AR Egipt u Bosni i Hercegovini, već je od prvih trenutaka moga boravka u ovoj zemlji pokušao pomoći, onoliko koliko je bio u mogućnosti, inovacijama u komunikaciji između Univerziteta Al-Azhar i različitih kulturnih institucija u Bosni i Hercegovini. Vrijedno je spomena i to da u ovom trenutku Ambasada Egipta razmatra nekoliko projekata koji se tiču egipatske i bosanske književnosti kako bi se ideja prevodenja djela konkretizovala. Nj. e. Ahmed Hattab, ambasador AR Egipt u Bosni i Hercegovini, je unatoč oskudnim resursima uspio u namjeri bosansko-egipatskog približavanja.

Kemal Kamil MAHMUD

Priredio i sa arapskog preveo
Mensur KERLA

KONCEPT KOMPARATIVNE FILOZOFIJE

Prof. dr. Nevad Kahteran; „Komparativna filozofija“, „Kult“, Sarajevo, 2010.

U najširem smislu, komparativna filozofija jeste, kako kaže Eliot Deutsch, interkulturalna, transkulturalna, globalna filozofija čiji je trajni cilj rasvjetljavanje i činjenje „evidentnim temeljne spoznajne i evaluativne pretpostavke tradicija koje su različite od naše vlastite, uz očekivanja da zadbijemo veću jasnoću i bolje razumijevanje o pretpostavkama koje nas informiraju o nečijoj tradiciji. Time počinjemo sebe bolje upoznavati unutar i kroz priznavanje drugih konceptualnih shema...“ U užem smislu, komparativna filozofija jeste, kako kaže Čedomil Veljačić u djelu „Ethos spoznaje u evropskoj i indijskoj filozofiji“, diferencijalna analiza istočnih i zapadnih filozofskih tradicija, u cilju otkrivanja „povijesnih konvergencija“ i „vječnih motiva“ u kulturnim vrijednostima Istoka i Zapada.

Prema Henriju Corbinu, „pojam komparativne filozofije je po prvi put eksplicitno formuliran ranih devedesetih godina ovog stoljeća u doktorskoj disertaciji koju je prijavio pod tim naslovom na Sorbonni Paul Masson-Oursel...“ Za Massona-Oursela suštinski cilj komparativne filozofije se sastojao u „razmrsivanju analogije odnosa“. Nadovezujući se na potonjeg, Henry Corbin upoređuje metod komparativne filozofije s fenomenologijom: komparativna filozofija treba reducirati (poput fenomenolo-

gije) tradicije na njihove suštine, te preko tih suština vršiti usporedbe. U protivnom, ona bi bila puka smotra folklornih motiva. Komparativna filozofija jeste, upravo suprotno, kapitalni „projekat uspostave kritičkog diskursa između različitih filozofskih sustava i mislitelja“ čija je osnovna intencija, pored nadilaženja etabliranih stereotipa o određenim tradicijama, širenje horizonata vlastitih spoznaja o sebi i svijetu. Ova intencija može se sprovesti samo kroz fundamentalni princip dijaloga, kao onog medija u kojem heterogene tradicije ravnopravno sudjeluju u samoprezentiranju. Komparativna filozofija zagovara „multikulturnu koncepciju filozofije“, gdje se sama filozofija definira kao pluralistički arhipleg u kojem su razne tradicije, kulture, sistemi mišljenja, izložene inkluzivnom, nepristrasnom, netendencioznom, kritički neutralnom propitivanju. Da bi jedan filozofsko-kritički zahvat bio komparativno autentičan, potrebno je da u njemu same tradicije, kulture, sistemi mišljenja i spoznavanja, koji su objekat propitivanja/opisivanja/razgovora, dođu do govora i u procesu razgovora budu u poziciji da same prezentiraju sebe.

Komparativna filozofija jeste disciplina koja promovira autentični, ravnopravni dijalog, dopuštajući najrazličitijim tradicijama da progovore o sebi, da se upoređuju u traganju za konvergencijama i sličnostima, bez redukcionizama, demoniziranja, etiketiranja i neutemeljenog odbacivanja. Komparativna istraživanja polaze, konstatuje dr. Sulejman Bosto u predgovoru knjizi, od temeljnog stava „da univerzalnost ljudskog mišljenja ne može niti predstaviti, niti iscrpiti samo jedna filozofska (ili kulturna) paradigma, ne može ga iscrpiti samo jedna filozofska, jezična ili kulturna tradicija.“ Ovo opredjeljenje ka univerzalnosti sugerira „nadilaženje solipsizma i zatvorenosti filozofskih svjetova i sugeriraju otvaranje prema Drugom i Različitom, odnosno sugeriraju neophodnost dijaloga različitih kulturnih i filozofskih tradicija.“

U dijalogu koji komparativna filozofija promovira nema povlaštenih govornika. Svi su ravnopravni u prezentaciji svoje tradicije. Posebno je važno naglasiti da u komparativnim istraživanjima nema „velikih“ i „malih“ tradicija, a granice na kojima se događaju susreti razlika kulturno su najplodnija područja. Kako kaže prof. dr. Maja Milčinski: „Uži pojas između kopna i mora, koji je stalno podvrgnut promjenama plime i oseke, najbogatiji i najrasnovrsniji po animalnim i biljnim životnim oblicima“.

Kao posebna disciplina koja ima svoj program, komparativna filozofija jeste izučavanje bogatih tradicija Istoka i njihovo kompariranje sa zapadnim tradicijama mišljenja, iako danas, u vremenu globalnog

nivelirajućeg poravnavanja, pojmovi Istok i Zapad ne nose dosadašnju semantku koja je implicirala precizne geografske prostore, specifične kulture, tradicije, pa čak i političke sisteme. "Zapravo, danas je napose važno da u dobu interneta i "cyberspacea", koji podrivaju, ili transendiraju sve nacionalne i kulturne granice ili barijere, ne postoji čisto "istočnjačka filozofija, ni kultura, niti postoji čisto "zapadnjačka" filozofija, ni kultura. Ovo nas dovodi do pomalo paradoksalnog zaključka da komparativna filozofija (definirana kao uspoređivanje nekih "istočnjačkih" sa "zapadnjačkim" filozofijama) nije više moguća, budući da ne postoji čisto "istočnjačka", niti čisto "zapadnjačka" filozofija. S druge strane, zbog povećanog uzajamnog utjecaja i dodira između ovih različitih, a uz to sve više sličnih filozofskih tradicija ili kultura, ovakovrsne su usporedbe neizbježne. Filozofija postaje interkulturalna svjetska filozofija uz proces globalizacije u informatičkom dobu, koji stvara kulturu čiji je simbol identifikacija kroz razlikovanje. Razlike će uvijek ostati biti prisutne, međutim, one su paradoksalno temelji za identitet u i kroz razliku."

Iako se razlike promoviraju kao temeljna vrijednost, svijet u svojoj biti, nivelirajućim djelovanjem tehnologije, postaje jednobrazan, unificiran. Komuniciranje među ljudima je jednostavno i dostupno. Ali, to još uvijek ne znači da je komunikacija među različitim tradicijama dovoljno kvalitetna. Kako kaže S. H. Nasr u eseju "Uvjeti za sadržajnu komparativnu filozofiju": "Babilonska kula u kojoj moderni čovjek počiva čini komunikaciju najtežom u vrijeme kada se čini da izvanjski kontakt među ljudima postaje lakši nego ikad u ljudskoj historiji. Zajednički jezik mudrosti je iz-

gubljen i ne postoji zajednička podloga u kojoj bi se napravila bilo kakva moguća sadržajna komunikacija, napose između modernog zapadnjačkog svijeta i tradicija Istoka." Zadaća komparativne filozofije jeste upravo ponovno osvajanje "zajedničkog jezika mudrosti" kroz koegzistenciju, te razgovor s Drugim. Od toga koliko smo otvoreni prema Drugome, koliko identitet formiramo kroz dijalog, zavisi naša vlastita mudrost.

Funkcija komparativne filozofije bi "trebala da bude da služi istini i da otkrije kontraste i razlikovnosti gdje god one postoje." To znači da komparativna istraživanja nisu sama sebi svrha, te ukoliko pređu u akademski larpulartizam onda postaju puko sentimentalno poravnavanje o poređenju svega i svačega, besmisleno harmoniziranje posve kontradiktornih koncepata.

"Zbog pomanjkanja rasuđivanja, koje karakterizira moderni svijet i koje se sve više vidi među pozapadnjačenim Istočnjacima, sve vrste fantastičnih pretjerivanja na Istoku i Zapadu spriječile su da se provede sadržajno vrijedna, intelektualna komunikacija i komparativno proučavanje filozofije i metafizike. Najveći gnostici i bogougodnici uspoređivani su sa skepticima, a različiti stupnjevi inspiracije posve su pobrkani. Tolstoj je nazivan *mahtman*; Humeovo poricanje kauzalnosti dovedeno je u vezu sa ash'aritskom teologijom, s jedne, te budizmom, s druge strane; Samkara je upoređivan sa njemačkim idealistima; a Nietzsche sa Rumijem, samo nekoliko primjera da navedemo ovdje. Zapadnjački proučavatelji istočnjačkih učenja uobičajeno su pokušavali da svedu ova učenja na 'profanu' filozofiju; a modernizirani Istočnjaci, uvijek opterećeni s poluskritim kompleksom

inferiosnosti, nastojali su da dadnu značaj istim učenjima i da ih 'uzdignu', odajući im počasti kako su u skladu s mišljenjem bilo kojeg zapadnjačkog filozofa koji je u modi. Na obje strane, uobičajeni odnos 'filozofije' koja je u pitanju prema iskustvu ili izravnoj spoznaji istine, koja je izvor ove 'filozofije', zaboravljen je, a razine zbiljnosti su pobrkane." (S. H. Nasr)

Zadatak komparativne filozofije, prema S. H. Nasru, jeste rješavanje ovih zbrkanosti, kao i precizno određivanje onih tema koje se uopće mogu porediti. Besmisleno je harmonizirati kontradiktorne ili, još gore, dispartatne pojmove. Stoga, važno je definirati sam pojam filozofije, kako bi se spriječile larpulartističke komparacije koje oduzimaju dignitet istinskim filozofskim istraživanjima. Ali, različite tradicije daju različite definicije pojma "filozofija". Nije isto moderna filozofija pragmatizma i pojedine metafizičke škole Istoka. Sama metafizika se shvata različito. Prema S. H. Nasru cjelokupnu modernu filozofiju Zapada karakterizira antimetafizički stav ili makar, kretanje prema takvom raspoloženju. Na Istoku je suprotno.

Komparativna filozofija se treba uhvatiti ukoštac s teškoćama ove vrste. Njen cilj treba biti istina, bez obzira moguće implikacije. Jeftine sentimentalnosti i besmislena harmoniziranja ne pridonose stabilnoj koegzistenciji. Bitno je graditi takav ambijent u kojem naše poštovanje Drugog ne zavisi od naših očekivanja, već od intrinzične vrijednosti koju taj Drugi posjeduje. Zato što, kako kaže Sarvepali Radakrišnan, "... mi osjećamo srodno kucanje ljudskog srca, koje, zato što je ljudsko, nije ni indijsko ni evropsko."

Samedin KADIĆ